

Publicistica tânărului Panait Istrati

Bianca BURȚA-CERNAT

Academia Română, România

Abstract: This study approaches Panait Istrati's first years of press writing; in his militant political and social articles we can especially identify the foreshadowing of his future literary works. In perspective, these nuclei filled with really expressive authenticity, but otherwise void of literary intentionality, seem defining for the writer's personality, its stylistic aspects included. Some of the coverage episodes in this period announce, arrestingly, Geo Bogza's finest pages on labor accidents in the "oil landscape" and they plant the seed of Istrati's typical literature of the revolt.

Keywords: authenticity of the writing, literature of revolt, feature story, literary intentionality, ideological discourse.

Pe vremea când, după propriile-i mărturisiri cvasi-ficționalizate, abia ieșit din copilărie, lucra în locanda brăileană a lui Kir Leonida, cel ce avea să devină Panait Istrati citea într-ascuns și nota pe fișe cuvinte grecești și românești – dornic să învețe limba tatălui pe care nu apucase să-l cunoască, dar și să stăpânească mai bine limba maternă, cu „sumedeniile de cuvinte pe care nu le văzusem scrise în nici o carte școlară”. Este epoca în care un anume „căpitan” Mavromati îi dăruiește *Diționarul universal al limbii române* de Lazăr Șăineanu, „cartea sfântă a adolescenței” sale. Dar tot acum i se mai întâmplă ceva important: începe să citească ziare:

Îmi trânteam în căpățână noutăți voluptuoase: făceam cunoștință cu o lume descoperită odată cu ziarul zilnic pe care-l luam pentru prima oară în mâini, minunată poezie atotștiutoare care-mi spunea că există un parlament, un guvern, miniștri și deputați care fac legi și se ceartă; că un anume Filipescu a străpuns cu sabia, în duel, pe adversarul său Lahovary; că grecii se bat cu turcii, burii cu englezii și spaniolii cu americanii; că există o « afacere Dreyfus » și că în afacerea asta un mare romancier care se chema Zola ridicase Franța în picioare. Aflam că peste tot pământul, oamenii se sinucid din mizerie și din patimi. („Căpitan” Mavromati, în Panait Istrati, 2003, p. 44)

Între lecturile de adolescență care l-au influențat decisiv pe Istrati se cuvine să notăm, deci, cu o mențiune specială, și lectura presei, amănunt în jurul căruia se poate specula cu folos. Comentatorii istratieni revin insistent asupra simbolului reprezentat, în biografia intelectuală a autorului, de dicționare și enciclopedii, dar trec, ca pe lângă un detaliu mai puțin semnificativ, peste această întâlnire a adolescentului Istrati cu pagina de ziar – pagină de „poezie atotștiutoare”, crede scriitorul, realizând o analogie insolită, la acea dată, între faptul cotidian consemnat sec în textul gazetarului și, inaparent, subînțelesul „poetic” al unei consemnări prozaice. Istrati – cititorul de gazete și mai apoi publicistul – intuiește că, de la un anume prag al acumulării de amănunte realiste, ne-literare, pagina de ziar poate deveni „poezie”, sugerând zone de umbră și semnificații secrete ale unor fapte neinterpretabile echivoc, într-o primă instanță. Astfel, realitatea brută încetează de a mai fi simplă sursă de informație, suprafețele dobândesc adâncime și invită la reflecție ori chiar la contemplație. Materialul gazetarului devine un bun al filosofului și/sau al artistului. (Să ne amintim numai cum tăieturile din ziare ale unui Ivan Karamazov ajung să configureze, o dată ce se adună suficient de multe și sunt puse cap la cap, o realitate mai profundă decât faptele diverse pe care le conțin inițial și să genereze „teorii” halucinante în marginea realității...) Istrati citește pagina de ziar cu ochi de prozator și, când va scrie el însuși articole, le va scrie din aceeași perspectivă. Mobilizați, și unul, și celălalt, de o mistică a faptului cotidian, publicistul Istrati și prozatorul Istrati examinează realitatea din același unghi și folosesc aceeași cerneală; au aceleași teme și adoptă registre asemănătoare, rezultate din imixtiunea prozatorului în pagina de ziar și (cu efecte uneori discutabile estetic) a publicistului în plină proză ficțională.

Istrati scrie, la prima vedere, simplu, cu franchețe, fără mari ocoluri stilistice. E numai o impresie, totuși – iar scurtul pasaj pe care l-am citat stă mărturie. Într-o frază pe cât de clar formulată, pe atât de densă, se trece, pe alocuri, derutant, de la un registru la altul și de la o umoare la alta, evocarea nostalgică și ironia acidă aflându-se într-o bună vecinătate. Remarca insolită despre „minunata poezie atotștiutoare” a filelor de gazetă e corectată fără întârziere printr-un amendament ironic: e vorba de o „poezie” care arată „că există un parlament, un guvern, miniștri și deputați care fac legi și se ceartă”... Istrati cumulează în aceeași frază intuiția artistului predispus la sesizarea zonelor de umbră (ale realității și ale textului) și directetea pamfletarului, un interes pur *gratuit* față de variatele fațete ale realității, dimpreună cu un interes cât se poate de orientat politic. E una dintre mărcile personalității sale de *Ianus bifrons*. Din literar, Istrati plonjează rapid în politic; și invers. Militantul socialist vedește intuiții de artist și prozatorul ademenit de evaziune adoptă discursul „angajării” sociale fără echivoc.

Adolescentul devorator de gazete din „*Căpitan*” *Mavromati* e un personaj iremediabil politizat. Scriitorii îl interesează, într-o anumită măsură, și prin implicarea lor politică – Zola, spre exemplu, și poziția acestuia în afacerea Dreyfus. Istrati, el însuși, este ceea ce se cheamă un autor politic. Îl orientează spre o

literatură de această factură nu numai, și nu în mod esențial, biografia sa, ci preocuparea timpurie pentru înțelegerea mecanismelor puterii și ale opresiunii și, în genere, a unui complicat angrenaj social. Temele sale sociale și implicit acelea politice – organizate în jurul a două obsesii centrale: *marginalitatea* și *revolta* – sunt subsumate unui orizont mai larg al reflecției în marginea umanului. Scriitor *angajat*, Istrati nu este și un *înregimentat*, în ciuda opțiunilor sale politice – până târziu pro-socialiste. El reușește, între altele, și performanța ca, fără a-și ascunde opțiunile, ba chiar exhibându-le ostentativ, să se adreseze cu succes cititorilor de toate orientările. Aceasta pentru că, în pofida unor enclave teziste ale cărților sale, Istrati rămâne până la capăt un scriitor autentic.

Primele sale contacte cu mișcarea socialistă, sporadice la început, datează de prin 1904-1905, când, ajuns la București – după ce fusese băiat de prăvălie la Kir Leonida, ajutor la plăcintăria lui Kir Nicola, ucenic-mecanic în docurile Brăilei, salahor în portul Giurgiu, zugrav și vagabond –, intră în biroul de plasare al militantului socialist Gheorghe Cristescu (supranumit „Plăpumarul”) și îl vede pentru prima dată pe Cristian Racovski, la o întrumire muncitorească. În ianuarie 1905 e arestat, după ce participase la o manifestație bucureșteană organizată în semn de solidaritate cu victimele „duminicii însângerate” de la Sankt Petersburg¹; trimis la Brăila spre a fi judecat, primește o condamnare cu suspendarea pedepsei. La sfârșitul anului următor (19 noiembrie 1906), trimite *României muncitoare* (săptămânal social-democrat, organ central al sindicatelor), sub semnătura *P. Istrate*, un text intitulat *Regina Hotel*, relatarea unui abuz comis de patronul unui hotel din Constanța asupra unui chelner oarecare, înșelat, concediat și, în cele din urmă, bătut cu bestialitate, sub privirile neputincioase ale celorlalți angajați. Textul, redactat într-un stil nervos, cu o precizie a detaliilor ce configurează o situație și o atmosferă, este scris din perspectiva unui martor (autorul însuși, la vremea respectivă angajat al hotelului cu pricina) care, convins că „ceea ce s-a petrecut în acel local în ziua de 15/28 crt. [...] a trecut peste puțința unei răbdări omenești”, se hotărăște să aducă la cunoștința publică acest caz. Nu pentru că ar fi un caz excepțional, ci, dimpotrivă, tocmai pentru că – tranșează încă din prima frază situația publicistului debutant – „bătaia și darea afară din serviciu, fără plată, au devenit niște lucruri atât de banale pentru lumea muncitoare, încât trecem de multe ori cu vederea ca peste un fapt normal”. Cazul nu e prezentat ca un fapt divers, căci nu particularul îl interesează aici pe autorul articolului-mărturie, ci valoarea ilustrativă a incidentului. Victima este obscurul Apostolescu Vasile, iar opresorul, un oarecare M. Schwartz, „canalia-patron”; litigiul: reținerea fără motiv a sumei de 23 de lei, dintr-un total de 60, după două luni de muncă încununată cu o concediere intempestivă. Punctul culminant: brutalizarea nevinovatului, pe care patronul „îl scaldă într-o adevărată baie de palme, limpezindu-l apoi în pumni” (plastică imagine, dinamizată prin apelul la imagini ale fluidității – „baie”,

¹ Pe 22 ianuarie 1905, la Sankt Petersburg, în fața Palatului de Iarnă, garda imperială țaristă deschide focul asupra unor manifestații neînarmați conduși de preotul ortodox Georgiy Gapon.

„limpezire” – dispuse în crescendo). Scena, puternic vizuală, e dramatizată printr-un scurt dialog și agrementată cu concluziile sceptice ale martorului revoltat.

Cel dintâi text istratian nu e nici, propriu-zis, articol de ziar, nici proză de ficțiune; și, nefiind câtuși de puțin gratuit (incidentul înfățișat aici e, în fond, un pretext pentru exprimarea unei revolte multă vreme îndiguite – revolta unui om și a categoriei sociale din care provine), ajunge totuși să pară, prin efect de perspectivă, o expresie a scrisului perceput în toată gratuitatea sa – mai ales azi, când conceptul de literatură și/sau acela de proză s-a lărgit într-atât, încât aduce laolaltă și ficțiunea, și nonficțiunea, și pagina de proză scurtă, și pe aceea de jurnal etc. Publicistul debutant nu scrie, poate, cu gândul de a face literatură; cu toate acestea, literatura se instalează firesc în textul său. E un text despre cei umiliți și defavorizați scris chiar de cineva ieșit din rândul acestora, nu de un autor care, beneficiind de un trai relativ sigur, își îngăduie – precum un Brătescu-Voinești, de pildă – luxul unei proze a compasiunii și umanitarismului. *Regina Hotel* e, în creația autorului, o piesă semnificativă din cel puțin trei perspective: îl anunță nu doar pe publicistul, ci și pe prozatorul Panait Istrati; conține, în nuce, sugestiile poeticii autentice de la care se va revendica autorul; și, nu în cele din urmă, reprezintă debutul primului nostru autentic și valoros scriitor cu o agendă „de stânga”. Îi va urma, în perioada interbelică, un Geo Bogza. (De altfel, un reportaj bogzian *avant la lettre*, *Din regiunea petrolului. Câmpina*², ar merita să figureze în orice antologie românească a genului).

Până la începerea colaborării sale efective, în mai 1909, cu *România muncitoare*, mai publică, tot aici, câteva texte: în 1907, un reportaj despre escrocheriile unui preot de țară (*Biserica și popi*), iar în 1908, încă trei – o scurtă însemnare scrisă la vremea când era secretar al Sindicatului Muncitorilor de la Fabrica de Cuie din Brăila, un articol amplu despre cel de-al zecelea congres al Partidului Socialist Italian și o spumoasă diatribă avându-l ca țintă pe N. Iorga (*Isprava dlui Iorga*). După o perioadă aventuroasă, cu îmbarcări clandestine pe vapoare ce duc spre Egipt sau spre Franța, cu „sejururi” mai mult decât paupere la Alexandria, Pireu, Neapole, Cairo, Port-Said, Damasc sau Beirut, se întoarce acasă și intră, cu adevărat abia acum, în mișcarea socialistă. Pentru că, pe 19 octombrie 1909, protestează alături de alți socialiști împotriva unei măsuri care interzicea revenirea lui Cristian Racovski în România, este arestat și închis, timp de mai multe zile, la Văcărești, până la achitare. După eliberare, își notează, în câteva articole din *România muncitoare*, impresiile suscitade de recenta sa confruntare cu reprezentanții legii: „Nu m-aș mira dacă cineva ar pune lângă zicala « fumezi ca un turc » pe aceea de « minți ca un procuror »”³, conchide sarcastic.

Ales secretar al primului sindicat al muncitorilor din portul Brăila (înființat la inițiativa lui Ștefan Gheorghiu), Istrati ia cuvântul, în decembrie 1909, la o

² Text apărut în *România muncitoare*, 14 octombrie 1912.

³ „Fotoliul minciunii”, în *România muncitoare*, 8 noiembrie 1909, citat din Panait Istrati: *Trei decenii de publicistică*, Vol. I: *Scăpare de condei. 1906-1916*, ediție îngrijită de Ion Ursulescu, Editura Humanitas, București, 2004, p. 106. Articolele istratiene citate în studiul de față sunt reproduse după această ediție.

întrunire a muncitorilor brăileni consemnată cu entuziasm de presa pro-socialistă, protestând împotriva adoptării „legii Orleanu”, care limita drastic dreptul salariaților la asociere și grevă. La începutul lui 1910 participă la congresul prin care se refonda Partidul Social-Democrat din România, iar în primăvară, Constantin Mille îi propune să devină corespondent la Brăila pentru *Adevărul și Dimineața*, funcție la care va renunța, nu peste multă vreme, când directorul celor două publicații îi cenzurează un reportaj, vrând să mușamalizeze un abuz comis de un diacon dintr-un sat brăilean. Până în 1916, anul plecării în Elveția, va publica aproape exclusiv în *România muncitoare*⁴, unde, din 1912 (an în care e ales, totodată, secretar al Cercului de editură socialistă), este și redactor. În vara lui 1910 e arestat din nou, ca participant la greva muncitorilor din portul Brăila. Pledează, într-o anchetă apărută în *Viața socială*, pentru votul universal, are o întâlnire secretă cu Racovski, e din ce în ce mai activ pe frontul militantismului socialist, asumându-și fără reticente riscuri, în ciuda apariției primelor simptome de tuberculoză.

Vede pentru întâia dată Parisul în decembrie 1913, locuind în Belleville, „cartierul unde au răsunat ultimele focuri de pușcă și unde a căzut ultima baricadă a comunei învinse de tirani versaillezi”⁵ și, la începutul anului următor, trimite de acolo, pentru *România muncitoare*, trei scrisori – despre trei „morți scumpi” din rândul socialiștilor francezi, E. Fournière, Francis de Pressensé și Émil Landrin. E într-o dispoziție sumbru-melancolică, el, vitalistul Istrati („De când am venit aci, m-am transformat în cioclu, văzându-mă silit să vorbesc numai de morți dureroase în primele corespondențe din « patria luminii » și a revoluțiilor conștiente”⁶): e deja destul de grav bolnav; iar în martie, prietenul său Ștefan Gheorghiu se stinge, învins de fuzie. În Père Lachaise, la ceremonia de incinerare a lui Fournière, îl vede pe Jean Jaurès. Fondatorul ziarului *L'Humanité* „tuna la câțiva pași” în fața unui Istrati copleșit de emoție: „Eram deci la Paris; vorbea Jaurès, trimitea energie, viață, poezie, cugetare și dor de luptă, laudând pe acela care în clipa aceea se prefăcea în cenușă”⁷. (Peste numai câteva luni, Jaurès avea să moară, la rândul său, asasinat în Montmartre de un tânăr naționalist francez.)

Publicistul Istrati scrie, în cele circa o sută de articole identificate de Ion Ursulescu în intervalul 1906-1916, pe de o parte, despre viața lucrătorilor mărunți (servitori, zilieri, zugravi, hamali, băieți de prăvălie, chelneri, paznici de noapte,

⁴ În intervalul 1906-1916, autorul a publicat, sub diferite semnături – P. Istr., P. Istrati, Is., Istrian, P.I., I. Delabrăila, Istrian Delabrăila, Cor., Coresp. sau chiar „Un cui” –, în: *România muncitoare*, *Adevărul*, *Dimineața*, *Viața socială*, *Lupta zilnică*, *Calendarul muncii*, *Tribuna transporturilor*. Editorul publicisticii istratiene, Ion Ursulescu, a identificat, în acest interval, circa o sută de articole ale autorului. Vezi: Panait Istrati, *Publicistica de tinerețe (1906-1916)*, ediție îngrijită de Ion Ursulescu, Editura Porto-Franco, Galați, 1993; și, de asemenea, precizările editorului, „În loc de prefață”, la primul volum din Panait Istrati, *Trei decenii de publicistică*, ed. cit.

⁵ „Morți scumpi – Émile Landrin”, în *România muncitoare*, 4 februarie 1914, reluat în *Scăpare de condei*, ed. cit., p. 293.

⁶ *Ibidem*, p. 292.

⁷ „La Père Lachaise...”, în *România muncitoare*, reluat în *Scăpare de condei*, ed. cit., p. 287.

mecanici, mineri, angajați ai unor mici fabrici, diverși meseriași etc.), consemnând înfiriparea primelor organizații sindicale și a celor dintâi mișcări de protest muncitorești ori denunțând nedreptăți, comportamente discreționare, abuzuri comise de patroni și de autorități (de la poliție la guvern...), și, pe de altă parte, la un nivel mai abstract, e foarte interesat de macrostructura socială, atent la felul cum evoluează instituțiile, de la Parlament și Justiție la Armată sau Biserică. Deplânge inexistența, în România, a unor organizații muncitorești puternice, „care să impuie respect celor de sus, ca în statele apusene”. Nu-i e străină, desigur, nici politica externă și, mai ales, urmărește ce se întâmplă în spațiul european pe frontul socialist.

Seria de reportaje, din 1910, despre muncitorii din portul Brăila, inclusiv despre greva la care a participat Istrati însuși, rămâne, fără îndoială, de referință – atât documentar, cât și, pe anumite porțiuni, ca discurs publicistic bine articulat, trădând condeiul unui prozator, care desprinde mai totdeauna din informația propriu-zisă (bogată, cu cifre precise, atunci când autorul descrie, de exemplu, „mecanismul muncii în port” – „cum sunt angajați și cum muncesc căruțașii, hamalii, chiligi”, „cum plătește exportatorul munca căruțașilor” etc.) o idee mai generală asupra unor fenomene sociale și, la tot pasul, formulează considerații de moralist. Istrati nu recurge la eufemisme menite să atenueze radicalismul unor afirmații. E în conflict deschis cu *autoritatea* mundană, iar când vine vorba despre autoritățile statului român, crede că, în acest context, „*autoritate* înseamnă, cele mai adeseori, instituția care acoperă hoțiile și jaful, [...] cinste nu mai există și [...] totul se rezumă în cuvintele: «Lasă-mă să jefuiesc, na-ți și ție», și dacă prinde un al treilea de veste, «dă-i și lui»”⁸. E, desigur, antimilitarist fără ezitare (împărtășind punctul de vedere jaurésian) – „Războiul! Iată unica preocupare a sălbaticilor civilizați” – și privește cu multă neîncredere investițiile (supradimensionate, consideră) în structurile militare, contrariată că „statul – care seacă bugete însemnate cu serviciul de spionaj, cu pletora de funcționari inutili, cu armata – nu construiește, proporțional cu numărul crescând al elevilor, gimnaziu și licee unde poporul să-și poate trimite fiii la o învățătură superioară”. Într-o notiță din 1909 descrie două experiențe militare atroce:

1. La Constanța s-au făcut experiențe cu niște torpile lăsate în largul mării. Una singură din aceste mașini ucigătoare de oameni costă 12.800 de franci [...]. Drept țintă au servit niște țevi umplute cu pietre care au fost sfărâmate în bucăți.
2. La Brăila, Reg. 3 artilerie a făcut exerciții pe câmpia de lângă cătunul Pitroiu. La aceste exerciții, însă, nu s-au luat drept țintă țevi umplute cu pietre, ci chiar un țăran ce se afla pe câmp. Obuzul plesnind, i-a sfărâmat ambele picioare și o mână. Din fericire pentru el, o bucațică de obuz i-a pătruns în inimă, scutindu-l astfel de o viață amărâtă⁹.

⁸ „Cum sunt exploatați muncitorii în portul Brăila”, în *Scăpare de condei*, ed. cit., p. 145.

⁹ „Două experiențe militare”, în *România muncitoare* din 13 septembrie 1909, reprodus în *Scăpare de condei*, ed. cit., p. 67.

Nici instituția Învățământului, crede Istrati, nu funcționează prea bine: din școala românească nu ies „oameni liberi și emancipați, adepți ai științei adevărate”, ci „mașini guvernamentale, păpuși al căror creier îmbăcsit de religie și naționalism stupid să servească de instrument guvernanților”¹⁰. Iar studentul român – care, departe de a se ocupa cu traducerile din Horațiu și Virgiliu, „face serenade...venețiene” și versuri pentru „lucrătoarele de la croitorie” și a cărui opțiune politică ar fi naționalismul profesat de „demagogii interesați” – nu e deloc un personaj incomod pentru reprezentanții autorității, dimpotrivă.

Când arată în ce condiții trăiesc și muncesc lucrătorii din diferite branșe, Istrati se exprimă pertinent și cu precizie, lucid și informat. Când însă abandonează terenul ferm al realității, complăcându-se în imaginarea unor scenarii despre cum ar trebui să arate, să se comporte, să vorbească, să acționeze un muncitor ideal, publicistul cade în mrejele utopiei. Un articol (*Studentii noștri*) se încheie cu această viziune utopistă:

Nu mai căutați pe studenții patrioți prin licee și universități. Nu-i veți găsi pe băncile instituției. Căutați pe adevăratul student prin fabrici și ateliere. Acolo veți găsi pe omul care pricepe vremea și filosofia ei.

Plini de funingine, de praf și de unsoare, ei sunt sociologi și istorici, artiști și literați.

Ziua le picură sudoarea pe lucru, iar noaptea, pe carte¹¹.

Istrati îi pretinde modestului proletar să fie nici mai mult, nici mai puțin decât un umanist, îi pretinde să aibă nu numai conștiință de clasă – ceea ce ar fi intrat în logica previzibilă a discursului unui militant socialist –, dar și conștiința umanității sale profunde. Întrucât muncitorul real se încăpățânează să nu intre în acest tipar ideal, tânărul publicist se indignează și vituperează. Exigențele sale față de o clasă pe care ar dori-o în avangarda societății nu vor fi mai mici nici un deceniu mai târziu. La mijlocul anilor '20, Istrati va acuza cu o elocvență sporită clasa muncitoare de complicitate, fie și inconștientă, cu burghezia, care o manipulează și o cumpără prin distracții administrate strategic: cărciumile tot mai numeroase după război, „cinematografele strigătoare de nerozii dramatice”, „cursele de cai, cea mai vastă escrocherie a burgheziei”, meciurile de box, presa de scandal și altele asemenea; de aceea:

Ajunsa în zilele noastre la putere, clasa muncitoare s-ar găsi așa de săracă în minți competente, încât s-ar vedea nevoită să se lase condusă aproape numai de intelectuali – așa cum vedem că se petrece în Rusia, unde numai vorba vine că muncitorimea e la cârmă¹².

¹⁰ „Francisco Ferrer”, în *Calendarul muncii*, noiembrie 1909, reprodus în *Scăpare de condei*, ed. cit., p. 119.

¹¹ „Studentii noștri”, *loc cit.*, p. 111.

¹² Articol apărut în *Omul liber*, nr. 17-18, octombrie 1924.

Într-un mic eseu – care schițează, însă, planul unui studiu mai amplu și mai aplicat asupra publicisticii istratiene văzute ca preambul literar (și, pe alocuri, ca literatură pur și simplu) – „Panait Istrati. Triumful vocației asupra aspirației” (2013, pp. 123-130), Viorel Coman regretă faptul că textele din perioada brăileană ale „sindicalistului și ziaristului” Istrati au fost examinate, până acum, dintr-o perspectivă strict „ideologică, fără nici o observație privindu-l pe viitorul scriitor”, a cărui vocație de povestitor triumfă încă din această etapă. Dând, în consecință, deoparte învelișul *ideologic* al articolelor socialistului idealist – în care îl regăsește (cu o frumoasă formulă) pe „cel mai camilpetrescian lider politic al stângii românești din acei ani” (p. 124) –, comentatorul caută „miezul lor [...] epic”, nucleele „dramatice sau tragice” ale acestor texte în care întâmplările consemnate „sugerează o anumită cruzime a realului” și „devin, în timp, subiecte pentru viitoarele povestiri”, articolele transformându-se, s-ar zice, într-„un fel de « caiete » cu însemnări de prozator despre viitoarele romane”. Observații juste, meritând să fie, cândva, aprofundate. Cu atât mai mult cu cât publicistica istratiană a fost, cu mici excepții, între care Mircea Iorgulescu și Viorel Coman, deja citați, insuficient valorizată chiar și în studiile de referință dedicate autorului. Scriind, de exemplu, despre tinerețea lui Istrati și, între altele, despre tangențele pe care scriitorul în devenire le-a avut cu mișcarea socialistă, în perioada 1904-1916, implicit despre experiența acestuia de gazetar la *România muncitoare* (și, episodic, la *Adevărul*), Monique Jutrin se menține la nivelul – pur descriptiv – al unor considerații generale; exegeta remarcă suficient de apăsat componenta literară a textelor jurnalistice publicate în tinerețe de Panait Istrati, dar analiza sa nu avansează foarte mult în această direcție:

Dictés par l'amitié ou la haine, jamais froids ni tièdes, ses articles sont des appels à la révolte. Il dénonce les abus, l'exploitation des paysans et des ouvriers. [...]

Le ton vire au sarcasme, quand il s'adresse aux autorités. [...]

Certains textes, d'une plus haute tenue littéraire, renferment les germes de ses futurs récits. (Jutrin, 2014, pp. 31-32)

O mai mare atenție a acordat acestui sector al scrisului istratian un istoric literar precum Al. Oprea¹³, care, de altfel, a realizat – în 1969, sub titlul *Pentru a fi iubit pământul* – o primă selecție din publicistica autorului, fără a observa însă că între publicistica istratiană de tinerețe, aceea de la maturitate și proza sa de mai târziu există o linie de continuitate, inclusiv la nivelul discursului. Contestabil sub mai multe aspecte, capitolul pe care i-l consacră gazetarului Istrati în volumul său din 1976, *Panait Istrati. Dosar al vieții și al operei*, conține însă observații de reținut. Notând, de exemplu, că socialismul nefundamentat doctrinar de la care se

¹³ A se vedea Alexandru Oprea, „Gazetar și militant socialist”, în *Panait Istrati. Dosar al vieții și al operei*, 1976, pp. 40-60.

revendică acest scriitor este mai degrabă o formă de umanitarism și că Istrati „aspiră, într-un sens, să concilieze socialismul cu creștinismul primitiv”, Al. Oprea remarcă sagace: „Chiar și greva din 1910 l-a entuziasmat, în primul rând, pentru că a provocat acel moment când se manifestă « religiosul », elementul de « sublim »” (1976, p. 49). Socialismul unui Kazantzakis, cu care Istrati are, în plan uman, anumite afinități nu este, nici acela, de o factură cu mult diferită, chiar dacă, din punct de vedere doctrinar, scriitorul grec este evident mai articulat. La ambii autori detectăm aceeași încredere în valențele umaniste ale socialismului și aceeași „mistică” a angajării, dublate și subminate, trebuie spus, de o obsesivă îndoială – specifică unui credincios nedogmatic.

Nu e lipsit de interesante sugestii nici portretul cvasi-balzacian și cvasi-călinescian pe care același Al. Oprea i-l schițează, într-o paranteză, junelui socialist Istrati, pe marginea unei fotografii de la sfârșitul lui 1909: Istrati tocmai fusese eliberat din închisoarea Văcărești, unde ajunsese, alături de Gh. Cristescu, I.C. Frimu, D. Marinescu ș.a., pentru că participase la o acțiune organizată de cercul „România muncitoare” pentru sprijinirea lui Cristian Racovski:

Fotografia făcută după ieșirea din închisoare înfățișează un Istrati june, iar ca amănunt epatant: mustăți arcuite, după cum era moda zilei. Trăsăturile ascuțite ale feței accentuând paloarea de candidat la tuberculoză i-ar fi dat un aer ascetic, dacă n-ar fi contrastat cu gura bine desenată, cu buze cărnoase senzuale. Trăsătura de unire între aceste elemente divergente o constituie ochii îndrăzneți, până la impertinență, și, în același timp, calzi, sentimentali. (Oprea, 1976, p. 43)

Inegale ca scriitură – destule, fără valoare literară –, articolele istratiene interesează, totuși, nu numai pe latura lor de document, ci și prin faptul că, puse laolaltă, în toată eterogenitatea lor, spun multe despre omul și despre scriitorul Istrati, pentru acesta din urmă publicistica fiind – mai ales într-o primă etapă (1906-1916), aceea de dinainte de plecarea în Elveția și, deci, de dinainte de afirmarea lui ca autor de ficțiune – un laborator în care se decantează obsesii creatoare, se limpezesc idei, intuiții, se aproximează viitoare formule. Textele de ziar ale lui Istrati își conțin, încă de la început, propria poetică, iar aceasta este, în mare, nu întâmplător, și poetica textelor literare ale autorului.

Bibliografie

- ***, *Cahiers Panait Istrati*, 1993, no. 10, Cercle Panait Istrati, Valence.
 *** , *Presa muncitorească și socialistă din România*, 1966, vol. II, Editura Politică, București.
 Coman, Viorel, 2013, *Provincia magna*, Muzeul Brăilei și Editura Istros, Brăila.

- Delafraș, Petre C., 1920, *Socialismul în România: cum trebuie să fie el pus în aplicare?*, Editura Cugetarea, București.
- Iorgulescu, Mircea, 2004, *Celălalt Istrati*, Editura Polirom, Iași.
- Iorgulescu, Mircea, 2011, *Panaït Istrati nomadul nestatornic. Viața, opera, aventurile – legende și adevăruri*, Editura Karta Graphic, Ploiești.
- Istrati, Panaït, 2003, *Opere* (vol. I și II), Ediție îngrijită, note și comentarii de Teodor Vârgolici, Introducere de Eugen Simion, Editura Academiei Române, Editura Univers Enciclopedic, București.
- Istrati, Panaït, 2004-2005, *Trei decenii de publicistică*, Vol. I: *Scăpare de condei, 1906-1916*; Vol. II: *Între banchet și ciomăgeală, 1919-1929*, Ediție îngrijită de Ion Ursulescu, Editura Humanitas, București.
- Jutrin, Monique, 2014, *Panaït Istrati. Un chardon déraciné* (deuxième édition), Éditions L'échappé, Montreuil-Paris.
- Oprea, Alexandru, 1976, *Panaït Istrati: dosar al vieții și al operei*, Editura Minerva, București.
- Petrescu, Constantin-Titel, 1940, *Socialismul în România. 1835-6 septembrie 1940*, Societatea Națională de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiana”, București.
- Raydon, Edouard, 1968, *Panaït Istrati, vagabond de génie*, Éditions Municipales, Paris.

Notă : Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077. Beneficiar: Academia Română.